

IZVESTJA

Muzejskega društva za Kranjsko.

Letnik VII.

1897.

Sešitek 2.

Gorski zakon in gorske pravde.¹⁾

1. Vinogradski ali gorski zakon.

Znano je, da so bili nekdanj naši kmetje, posebno po Kranjskem, skoro do malega vsi pravi sužnjiki svoje gospode. Znano je, da je imel po pravnih nazorih srednjega veka, ki pa so veljali še tudi v prvi polovici našega stoletja, vsak stan svojo instanco, svoje sodišče, sestavljeno iz članov dotičnega stanu. Plemenitaša je moglo in smelo k sodbi klicati jedino le plemenitaško sodišče, duhovnika duhovsko, meščana pa meščansko; le kmet ni imel svoje pravice, ni imel svojega sodišča, ampak je bil v vseh rečeh podrejen svojemu grajščaku. Jedino in skoraj nerazumljivo izjemo so delali v tem vinogradniki, ki so v zadevah, dotikajočih se vinogradov, imeli pač tudi svoje sodišče, tako zvano gorsko pravdo »Bergthaiding«. Dandanes se — vsaj na Dolenjskem je tako — teh gorskih pravn tudi stari ljudje ne spominjajo več, čeprav so se vršile še konec minulega stoletja in, ker jih Jožef II. ni odpravil, najbrže tudi še celo do leta 1848. Ta nenavadna pravna naredba, katere početki segajo vsakako daleč nazaj v zgodnja stoletja srednjega veka, je bila v dobi kmetske sužnosti jedini ostanek nekdanje svobode in samostalnosti našega kmeta. Pri gorskih pravnah je bila kmetu jedina prilika, da je tudi on, rob, samostalno odločeval v rečeh, ki so se dotikale njegove blaginje.

---

¹⁾ Bergrechtsordnung und Bergthaidinge.

Za kakeršnekoli pregreške, storjene v vinogradih, grajščak ni imel pravice spoznati niti najmanjše kazni. To je spadalo jedino le v področje gorske pravde, sestavljene iz 13. kmetov vinogradnikov. Gorski gospod je odločeval samo v imovinskih vprašanjih, pa še v teh je imel zelo vezane roke; če kakemu vinogradniku ni hotel storiti pravice, naznaniti ga je ta smel pri deželnem glavarju.

Kako se je bilo kmetskim sodnikom pri tacih »pravdah«¹ vesti, in kaj je spadalo v njih področje, določeval je poseben gorski ali vinogradski zakon »Bergrechtsordnung.« V svojih početkih je bil ta zakon že jako stara naprava. V neki beležki kranjskega stanovskega arhiva v ljubljanskem Rudolfinu¹) sem našel beležko, da sta ga prva izdala vojvoda Otakar in Leopold, in sicer za Štajarsko. Kateri Leopold je to bil, ni povedano, najbrže pa je Leopold Hrabri, sin cesarja Albrehta I. Vojvoda Otakar je pa brezdvomno češki kralj Přemisl Otakar II., ki je Štajarcem gospodoval od leta 1260-1276. Iznova je potrdil ta gorski zakon cesar Ferdinand I. leta 1543., in sicer ga je potrdil Štajarcem, kranjski plemeniša so ga dobili še le leta 1584., čeprav so se oglasili že leta 1568 zanj, in sicer so priložili nadvojvodi Karolu le kar prepis štajarskega gorskega zakona v potrjilo. Izpremenili so le ona določila, ki so se nanašala jedino le na Štajarsko. Tako so na pr. prečrtali zadnjo LXII. točko, v kateri je bilo rečeno, koliko služi na Štajarskem vinogradski delavec spomladi, koliko pa po letu in v jeseni. Kolikor mogoče malo izpremenjenega so predložili, pač najbrže zato, ker so jih obile bridke izkušnje učile, kako sila počasno je bilo poslovanje in uradovanje v nadvojvodski pisarni v Gradcu. Pričakovali so, da čim manj gorski zakon izpremene, tem preje jim bo došlo potrjilo iz Gradca.

Navzlic temu se je stvar zavlekla za celih šestnajst let, od leta 1568 do leta 1584. Vzrokov zato je bilo več. Najvažnejši vzrok je bil pač ta, da mnogi kranjski grajščaki sami

---

¹) Stanovski arhiv fasc. 9 c.

niso bili prijatelji pisanega zakona, bodisi ta potem že kakršni koli. Najbrže je dobila deželna gosposka kranjska iz Gradca ukaz, poizvedovati, kakošnih misli so glede na gorski zakon oni grajščaki, ki pridelujejo vino po Kranjskem in Istri (kolikor je je takrat pripadalo h Kranjski). Tako vsaj smemo sklepati iz raznih plemenitaških izjav, hranjenih v stanovskem arhivu. Prav vnet za gorski zakon ni bil skoraj nobeden plemenitaš in skoraj ni uvideti, kaj je deželno gosposko napotilo, potegovati se toliko let za gorski zakon. Za svoje mnenje vprašani grajščaki so večinoma dejali, da se drže rajši starih, njim in njihovim kmetom dobro znanih in obema na vse strani ugajajočih navod; čemu torej zakona? Za potrebne pripomnje in izpremembe nameravanega zakona prošeni so izjavili, da tacih rečij ne umejo ter da imajo drugih skrbij dovolj, ni treba da bi si glave belili s prenavljanjem starih zakonov ali sestavljanjem novih paragrafov. Rekli so, da so zadovoljni s takimi vinogradskimi razmerami, kakoršne so; še bolj zadovoljni ž njimi so pa njih kmetje.

Zanimiva je izjava istrskih plemenitašev v pazinski grofovini, in sicer zato, ker osvetljuje nekatere vinarske razmere v notranjih krajih tedanje Istre. »Pri nas v pazinski grofovini«, so dejali, »je stara pravica ta, da zapade vinograd, ako ga kdo ne obdela od jednega sv. Petra dne do družega, in odvzame mu ga lahko in obdeluje, kdor ga hoče. Te stare navade in pravice si ne damo jemati, kar moramo posebno naglašati zavoljo tega, ker v nameravani novi vinogradski zakon ni prejeta. Sicer pa se vinogradov pri nas ne manjka, — že odveč jih je. Pač pa primanjkuje ljudij, ki bi jih obdelovali. Celo neprijetno pa je, da nimamo po naših vinogradih cestá in potov, po katerih bi se moglo do vina. Še tisti poti, kar jih je, so sila slabi in vsi kameniti. Posledica tega je, da se vinski tovorniki izogibajo naših krajev, in da vina ne moremo spečevati. Preostaja ga nam vsako leto; dandanes se ga zavoljo tega tovor (tovor je bila teža treh starih centov, tovor vina torej najbrže tri vedra) kupi že za štiri laške funte. Pri nas kmetov ni treba siliti, vinograde obdelovati, celo narobe,

in kmetje bi ravnali pametneje, ko bi vinograde opustili in se pridneje oprijeli polja, zato da bi bilo več kruha v deželi, kakor pa vina.«¹⁾

Podobne izjave so prihajale tudi s Krasa in Vipavskega ter pač kolikor toliko pripomogle k temu, da se je novi vinogradski zakon zavlekel za toliko let.

Zavlekla pa ga je deloma tudi nadvojvodska pisarna v Gradcu. Kranjski plemiči so bili namreč prezrli, da je nadvojvodi predložen gorski zakon, o katerem so prosili, naj se jim le kar potrdi tudi za Kranjsko, omenjal tudi neki urad, ki so ga Štajarci pač že imeli, Kranjci pa še ne. To je bil kletarski urad (Kellermeisteramt). Do kletarskega mojstra (Kellermeister), se je namreč lahko prizval kmet in vinogradnik, če mu njegov gruntni gospod ni hotel storiti pravice, ali pa če ni bil zadovoljen z odlokom in sodbo njegovo. Kletarski urad je bila torej druga, višja instanca v vinogradskih zadevah. Iz Gradca so zavoľjo tega odgovorili kranjskim plemičem, da se vinogradski zakon ne more potrditi, dokler Kranjci nimajo kletarskega mojstra. Tega bi bili plemiči pač brž dobili, toda kdo ga bode plačeval? Odgovor na to bi se bil tudi lahko našel, toda tudi takrat se niso vse dežele merile z isto mero. Kletarskega mojstra naj plačuje nadvojvodska blagajnica v Gradcu, bilo je mnenje kranjskih plemičev, saj je plačevala tudi štajarskega. In če se ne dela, dejali so, nikak razloček med kranjsko in štajarsko deželo, ko je treba plačati davke, kaj bi se delal pri plačevanju »kletarskega mojstra«? Toda v Gradcu ta argument ni obveljal in stvar je zaspala zopet za nekaj let.

Iznova so jo kranjski plemiči podrezali zopet leta 1582. ter poslali celo navlašč za to posebnega poslanca v Gradec,²⁾

---

¹⁾ Stanovski arhiv. l. c.

²⁾ Ta je nesel seboj najbrže tudi že slovenski prevod štajarskega gorskega zakona. Ker je bil gorski zakon v prvi vrsti namenjen vendarle za kmete, zahtevala je graška vlada tudi slovenski prevod, ki ga je leta 1582. preskrbel Andrej Recelj, župnik na Raki. Ta prevod je našel ranjki Dežman l. 1882. v nekem folijantu dolskega arhiva ter ga Levstiku

ki je izposloval vsaj toliko, da je bila graška vlada pri volji, plačevati za kletarskega mojstra vsaj 50 gld. na leto, drugih 50 gld. pa mu plačuj deželna blagajnica kranjska. Za to plačilo ne bo težko najti sposobnega človeka. Čeprav je res in se ne da tajiti, da je štajarski kletarski mojster plačevan bolje, toda pomisliti je treba, da je na Kranjskem vinogradov in vinogradskih gorih primeroma le jako malo, in da bo imel torej kletarski mojster celo malo opravka, dosti manj, kakor štajarski, torej mu bodi tudi plača manjša.

Kaj je bilo kranjskim plemičem storiti? Morali so se udati, sicer bi bili morali čakati še Bog si ga vedi koliko let na zaželjeni vinogradski zakon.

Pa še s tem niso bile vse težave spravljene s poti. Od predlaganih dveh kandidatov za kletarsko mesto je nadvojvoda Karol imenoval sicer (25. januarja leta 1583.) Erharta Pelzhofferja, grajščaka v Žapužah (Schneckenbüchel) (drugi kandidat je bil Mihael Pleskovič, grajščak višnjegorski), toda ne dolgo za tem se je iz Gradca pisalo deželnemu glavarju kranjskemu, da kletarski mojster ne more in ne sme sam izvrševati svojega posla, ampak mora imeti 4 prisednike. Zato je deželni glavar naročil Pelzhofferju naj poišče za to sposobne može ter jih priporoči v imenovanje deželnemu knezu.

---

izročil v slovnisko presojo in oceno. Ali je Levstik prišel do tega ali ne, ne vem, vsaj njegova ocena ni nikjer objavljena, kolikor je meni znano. A tudi gorski zakon, Recljev prevod, ni ponatisnjen nikjer. Ta prevod shranjuje kranjski muzej »Rudolfinum«. Nahaja pa se še neki drug prevod štajarskega gorskega zakona, a je za 60 let mlajši. Našel ga je pl. Radics v licejalni knjižnici ljubljanski, kjer se nahaja še sedaj. O njem je v Letopisu Matice Slovenske za leto 1887. objavil V. Oblak korenito jezikoslovno razpravo, le škoda, da ni dobil v roke tudi starejšega prevoda, ki je z jezikoslovnega stališča mnogo bolj zanimiv, ker pozna stare lepe slovenske izraze, kakeršni so bili prelagatelju iz leta 1644. neznani: na pr. Landhandfeste, deželski ročin. Ker je Recljev prevod važen tudi za našo literarno zgodovino, objavil ga bom na drugem kraju.

Paberki iz admontskega arhiva.

Sestavil Fr. Šmid.

Socijalni in verski propad koncem srednjega in začetkom novega veka tudi samostanom ni prizanesel. Disciplina se je rušila in premoženje je kopnelo vsled nerednega gospodarstva in mnogih vojskâ, h katerim so samostani morali prispevati obile doneske, posebno v Avstriji, kjer so ravno takrat Turki v gostih trumah napadali državo.

Vse to je uplivalo tudi na admontski samostan, tako da je bil že na robu propada. Vlada je vse to s paznim očesom zasledovala in kmalu se je našel povoljen vzrok, da je lahko posegla vmes in izvedla svoje namene.

V začetku 16. stoletja se je vnel prepir med opatom Mihaelom in konventom, kateri je prvega celo prisilil, da je odstopil. Maksimilijan I. je takoj posegel vmes ter je imenoval ljubljanskega škofa Krištofa Ravbarja komendatarskim opatom v Admontu (1508).

Rojen je bil Krištof Ravbar okoli l. 1470. na Kranjskem, študiral je na Dunaju in v Padovi, kjer je tudi dosegel doktorat. Leta 1488. je bil imenovan ljubljanskim škofom, toda ker še ni bil posvečen, je oskrboval mesto njega škofijo Jurij pl. Kirchberg, škof puljski. Leta 1493. je bil Ravbar posvečen v duhovna in 1497. l. v škofa ljubljanskega. Leto dnij po imenovanju admontskim opatom je postal še administrator sekovske škofije. Vse te tri časti je Ravbar združeval v svoji osebi do smrti.

Toda tedanje burno življenje ni dalo Krištofu, da bi se posvetil svojim stanovskim dolžnostim. Po naravi že ognjevit in bojaželjen se je vdeležil skoro vseh tedanjih vojsk; tako je opravljal v prvi benečanski vojski (l. 1507.) čast najvišjega vojnega komisarja in splošnega prehranjevalca. 1529.—1530. leta je bil deželni glavar kranjski in potem namestnik v nižje-avstrijskih deželah in dvorni maršal.

Kot škof je bival večinoma v Gornjem Gradu, Lipnici (Leibnitz) in kasneje na Dunaju. V Admontu je bil malokdaj,

Oskrboval je v njegovi odsotnosti admontski samostan ljubljanski kanonik Mihael Valer (od l. 1508. do smrti Krištofove).

Sočasna poročila (Liber I. musc. Adm.) in Pachlerjeva kronika (v rokopisu) mu očitajo, da je samostan močno oškodoval. Toda časi niso bili ugodni za razcvit Admonta, ker je posebno turški davek, takoimenovana »kvarta« zelo ovirala gospodarski razvoj; tudi se sočasnim poročilom pozna tendenca, ker je bil Krištof usiljen opat.

Po kratki bolezni je Krištof umrl 26. oktobra 1536. na Dunaju ter je bil vsled svoje izrecne želje pokopan v Gornjem Gradu.¹⁾

Sledeči regesti, v kolikor zadevajo slovenske dežele ali Ravbarjevo rodovino, so povzeti iz listin v admontskem arhivu :

1. *L. 1514., sreda po sv. Juriju, (26. aprila).*

Reverz Leonarda Ravbarja, ces. svétnika in dvornega maršala, da mu je opat Krištof za svoto 546 funtov vinarjev zastavil oskrbništvo (Hofmeisteramt) v Kremsu.

Izv. perg. listina.

2. *Admont, 1528, 25. marca.*

Opat Krištof podeli pravnemu zastopniku Danijelu pl. Gallenbergu (ki je bil ujec Krištofov) proštijo ob enem z desetino v Predau-i in Obdachecku.

Izv. perg. list., 1 pečat odtrgan.

3. *1528, 25. marca.*

Reverz D. Gallenberga gledé omenjene podelitve.

Izvir. perg. list. Pečatila : D. Gallenberg, Viljem Oberleitter, sodnik v Admontu.

4. *Admont, 1529, 11. novembra.*

Opat Krištof proda zaradi kvarte (der Quart wegen) bratom Krištofu, Filipu in Ivanu Breuner-ju, svojim stricem (Vettern), za 600 funtov 35 vinarjev letne gilte od posestev v Bistrici (Feistritz), Lubnici (Laufnitz) in Stübingu.

Izvir. perg. list. Pečat odtrgan.

---

¹⁾ Glej natančneje Dr. Wichner, *Gesch. v. Admont IV.*, p. 63. ss.

5. *Admont, 1529, 11. novembra.*

Reverz bratov Krištofa, Filipa (župnika v Gradcu) in Ivana Breuner-ja gledé omenjene kupčije.

Izvir. perg. list.

6. *Admont, 1530, 24. aprila.*

Opat Krištof zastavi svojemu svaku Ivanu Volfu pl. Welzli-riedu, oskrbniku v Dobri, za svoto 200 funtov vinarjev, katere mu je letá posodil, da odpravi dediče Leonarda Ravbarja, samostansko oskrbništvo v Kremsu.

Izvir. perg. list. Pečati odtrgani.

7. *Inomost. 1530, 6. junija.*

Kralj Ferdinand ukazuje opatu v Adm., da se Danijelu pl. Gallenbergu, kateri je zaradi »kvarte« samostanu posodil 1000 gld. renskih, ta svota zagotovi na proštiji Admontbüchl.

Izvir. perg. list. Pečat konventa odtrgan, oni kralja Ferdinanda pokvarjen.

8. *1533. Datum »in Obernburg loco nostre solite resi-dencie«, 22. avgusta.*

Opat Krištof prezentuje Mihaela Schedo, duhovnika oglejske škofije, za župnijo sv. Andreja v Svičini.

Izvir. perg. list. Pečat razrezan.

* * *

Za vladanja prelatov Amanda Huenerwolfa (1536—1545) in Valentina Abela (1545—1568) se je luteranstvo v Admontu začelo zelo razširjati, da, za Valentina je dobilo celo premoč. Opat V. je dovolil predikantu Juriju Strohmayrju, da sme javno pridigovati. Samostanski prebivalci so deloma pobegnili, deloma živeli proti pravilom. Komisija, ki je bila poslana, da je preiskala nezdrave razmere in reformovala samostan, je sprejela odpoved opata Valentina in ukrenila, da se pokliče stiški subprijor Lovrenc Lombardo za opata (1568).²⁾

Lovrenc je bil rojen v Ljubljani ter vzgojen v Stičini, kjer je tudi vstopil v samostan. Oskrboval je dalj časa posestvo Bajnof in postal nato subprijor v Stičini, odkoder je

²⁾ Wichner, *Gesch. v. A. IV.* p. 188 ssq.

šel v Admont. Toda nade, katere so se gojile, ko je bil izvoljen opatom, se niso izpolnile; skrajno neugodne razmere in slabo denarno stanje so zahtevale brezobzirne odločnosti, katere pa Lovrenc ni imel. Ves njegov trud je bil brezuspešen. Luteranstvo se je vedno bolj razširjalo in dolgovi so se kopičili. Vse to je povzročilo, da je vlada odposlala zopet komisijo v Admont, da stvar preišče. Komisija je imela nalog, opata Lovrenca na ta ali oni način odstraniti, ter je po tem tudi uravnala svoje predloge gledé reform, katere je predložila opatu; toda ta je izjavil, da jih ne more izvesti, ter je prostovoljno odstopil. Namestnik njegov je bil že prej imenovan ter je več dnij že čakal v Cirminah (Rottenmann) poročila komisije. Bržkone je Lovrenc to zvedel in vse to je pospešilo njegov odstop (1579). Kmalu nato je odšel v Stičino in je bival v Bajnofu. Admontskemu samostanu je bilo ukazano, izplačevati mu letno penzijo, kakor svedoči naslednji:

Decretum ad Jacobum abb. Sitticensem.³⁾

Carl etc. Ers., Geistl., Lieber, Andechtiger. Nachdem Brueder Laurentius, so etlich Jar Lang Abbt zu Admondt gewesen, und aus sonderbaren beweglichen vrsachen von solcher Prelatur abgestanden, vorhabens ist, sich wieder in dis Closter deiner verwalting, darinnen er Profefs gethan, zu verfuegen und alda sein Leben zuebringen und zu schliesfen; so ist demnach unser gn. bevelch an dich, das du Ihne Brueder Laurentium nit allein, wie du ze thuen schuldig, ohne waigerung guetwillig einnemen und underhalten, als ein gewesten Prelaten, umb so vill mehr in guetten bevelch und ehrerbietung haben und halten wellest, als vns dan nit zweifflet, du solches für dich ze thuen bedacht und wolgenaigt sein wirst.

Dargegen so sollen dir von sein Brueders Laurentii bessern underhaltung wegen bis auf vnser gdigstes gefallen und sein wol verhalten von dem Administratorm daselbs zu Admondt Jährlichen 150 fl. Reinisch geraicht und gegeben werden. An dem beschicht vnser gefelliger gn. wille und mainung. Geben in vnser Stat Grätz 22. May a. 79.

Carolus.

Ad mandatum D. arch. proprium.

Wolfg. Schranz, Doct.

Primus Wantzl.

³⁾ P. Alanus Lehr, diplomatarium Runense tom IV. p. 100. (roko-pis) in Acta Abbatum Adm. (prepis).

Toda penzija se mu ni izplačevala, kakor se razvidi iz pisma, katero je pisal stiški opat Lovrenc Juriju, opatu runskemu (Rein), kjer pravi med drugim: ⁴⁾

So ist Eur hochw. noch unverporgen, was gestalt herr Larenz Lambardo, gewester Abbtte zu Admont nach seiner gethaner resignation desselben Gotshaus durch Ir F. Durchl. vnsern genedigsten herrn und Erblands-Fürsten vermög beiliegender Bevelchs abschrift, hieher verordnet worden: Das man nemblich zu besserer und desto statlicher seiner vnderhaltung von Gottshaus Admondt Järlichen ainhundert Cronen hieher in mein Gotsh. raichen und geben soll. Welche 100 Cronen weder der negst dernach geweste Administrator angeregtes Gottsh. Admond. noch der Jezige Prelat daselbs über mein öffters anhalten und ersuchen bishero nit geraicht, noch bezahlt haben. Das also solch verordnet deputat nun in das 4te Jar herro ausstendig; welches dem alten nunmehr erlebten Mann zu merklichen abbruch seiner zeitlichen narung (der dan dennoch als ein gewester Prelat für einen andern Conventualen underhalten werden mues) raichen und gelangen thuet. Dan obwol man vermainen möchte, weillen er hieunten am Weinhof sein Residenz habe, das er mit stattlichen underhaltung ohnedas genuegsam versehen seye; so ist aber doch entgegen wissentlich, das angedeutetes Weinhofs Einkhomben sich allein auf meines Gotsh. aigne weingart arbeit, und dann die notturften in Lesenszeiten erstreckhen, das er also ein khleinen und zwar schmallen überschus zu seiner mehrern underhaltung eines Jars darbei erhalten und erschwingen möge. Hab ich derohalben Eur Hochw. nochmallen ganz dienstlichen pithen wollen, mit vorgemelten Jetzigen Prelaten zu Admondt so weit ze handeln, damit doch angeregtes deputat aufs wenigist so lang es ausstendig, bezahlt, und nicht weniger beyseits anzehalten, ob es fürterhin und als lang vorberuerter herr Larenz Lambardo lebt, auch in schwung gebracht werden möchte. Inmatsen ich zu meiner hinauskhumfft die Sachen auch für mich selbs weiter treiben und urgiren welle . . . i. t. d.

Stičina S. marcija l. 1583.

Leta 1586. je bil Lovrenc izvoljen prelatom v Dun. Novem mestu, kjer je tudi umrl (1590).⁵⁾

Lovrencev naslednik, Polidor pl. Montagnana, je bil rojen v Laškem pri Celju, kjer je postal tudi župnik; župnikoval je tudi na Krškem in v Žalcu ter Rogatcu; leta 1563. do 1564. je bil prošt ljubljanski. Oglejski patrijarh ga je

⁴⁾ Alanus Lehr, o. c. p. 374. in Acta Abb. Adm.

⁵⁾ Album Admontense p. 75.

imenoval generalnim vikarjem za Kranjsko, Koroško in Štajersko; bil je tudi naddijakon v Savinjski dolini.

Polidor je bil jako častihlepen mož (»Abteijäger« ga imenuje značilno arhivar runski A. Weiss)⁶⁾ ter ni bil izbirčen v izbiranju sredstev. Njegovo delovanje označuje dobro pismo prijorja in konventa stiškega, naslovljenega nadvojvodi Karolu v Gradcu z dné 24. oktobra 1576. Pismo je bilo pisano mesec dnij po smrti opata Ivana († 21. sept.). Po tem pismu⁷⁾ je bil Polidor nečak predzadnjega stiškega opata Volbanka Neffa. Po Volbankovi smrti je tožil pri nadvojvodi, da je le-ta ob smrti zapustil 2200 fl., »die er nicht bey disem Gottshaus, sondern zuvor erspartet und herbracht haben solle«, in katere je torej Polidor zahteval kot svojo lastnino.

Dalje opisujejo Stičani gospodarstvo opata Volbanka ter omenjajo tudi Polidora:

»Woher ist erstlichen das gelt genommen, damit Polidorus noch in seiner Jugent auf Padua u. Venedig der Studien halben von oftgedachten abbt Neffen abgefertigt worden; u. das allein destwegen, das er Polidorus khünfftiger Zeit umb die empfangenen wolthaten disem Gottsh. widerumben dienen solle« Ob Volbankovi smrti se je našlo razven mnogo dolgov le 135 cekinov: »Polidorus aber an E. F. D. den 2. April in 66. Jar darumben suppliciert, so er sich zu einen Prelaten eintringen wollen, auf Wien u. Prag derwegen verraist, und umb seiner Ehrgeitzigkeit halben, was er verzehrt haben soll, heraus zu geben pegert; Solches alles ist Imé von E. F. D., quo Iure er solches zu suechen habe, abgeschlagen worden« . . . »Darzue dan über all ander erwisne threw ist das arme Gottshaus sein des Polidori halben mit der Pharr Sachsenfeldt, die er etlich Jahr inen gehalten, um mer als 400 fl. geschädigt worden.«

»Also auch der Pharr Tüechern, welche durch Ine zu gleicher maffen in abpaue, versetzung der zehent abgeschlaipfft u. in die noch immer werende Steuer ausständt khomen, in höchsten schaden gelait hat.« Dalje prosijo, F. D. »wellen gedachten Polidorum von disen seinen unbefuegten anforderungen, welches alles mehr aus einem geschöpften haas und neyd gegen disen armen gottsh. und unsern hlgen Orden, dan ainiher rechtmässiger ursach beschiebt und heer flüest, gdst abweisen . . .«

⁶⁾ Acta Abbatum v admontskem arhivu (korespondenca runskega in admontskega arhivarja).

⁷⁾ Alanus Lehr, diplomat. Run. tom. IV. p. 2081. in Acta abbatum Admont.

Župnik Polidor je bil hud zatiralec protestantizma, tako da so bili protestantje grozno razkačeni ter so nanj zložili tudi zabavljico (v slov. jeziku).⁸⁾ Sicer se pa Polidor tudi sam pohvali, kako je goreč katoličan, v pismu na solno-graškega nadškofa Ivana Jakoba pl. Kuen-Belasija.

Odlomek lastnoročnega koncepta tega pisma se nahaja v admontskem arhivu ter ga tu priobčujem:

(ca. 1579. Izvir. pap. listina.)

Rdissime et Illustrissime Princeps s(anctae) s(cdis) Apostolicae Legate Dne gratioss.

Qualis semper fuerim tum honestatis tum etiam uerae pietatis et catholicae religionis amator et defensor uellem profecto, ut illi testimonium de me praebent et hoc ipsum in me praedicarent, quibus totius meae uitae hucusque transactae curriculum catholicis et non aemulis prospectum et plusquam satis notum est, uerum enimvero, si tales omnino sileant, uel ut quicumque de hac re dicerent, non requirantur, satis conditionis, honoris et dignitatis ab ineunte quasi aetate apud reges, principes et duces, quinimo in Ecclesia sustinui, abunde satis de comunicare queunt quincagesimo (?) enim Anno (uigesimum enim non non optinueram annum)⁹⁾ ex pulchro (florido) studiorum cursu ad Aulam inuictissimi quondam imperatoris Ferdinandi uocatus, ubi annos circiter decem sacris officiis addictus transegi. Ad Archidiaconatum tandem Vallis Sauniae Aquilegiensis dioecesis promotus fui, cui muneri qua sedulitate, quibus laboribus, qua diligentia, cura et uigiliis praefuerim, illius Dioecesis dicat constitutio et Status, Serenissimus Princeps Carolus praedicet, Illustrissimus Patriarcha Aquilegiensis communicet, quid dicam, totum illum districtum ab haeresium labe ita immunem conseruauit, ut dicere ausim, nullum hactenus ibi atque esse, qui haeresi infectus, haeresim publice praedicare fuerit agressus. Quibus rebus egregie perspectis maximo me semper Serenissimus Princeps Carolus fauore et clementia ita prosequutus est, ut jam dudum inter consiliarios suos me clementissime ascuerit, postmodum Abbati a (Coenobio) Admontensi pene collapse, desolato, fratribus monachis destituto, debitis et aere alieno grauiter oppresso, hac conditione praefectus sum, (ut) . . . (zamazano) . . . pristino statui, quantum fieri potuerit, restitutam, huic oneri (gloriarı audeo), ut extra habitum ordinis illius in

⁸⁾ Th. Elze, die slovenischen protestantischen Gesangbücher des 16. Jhdts. p. 26. (Jahrbuch der Gesellschaft für Gesch. des Prot. in Oesterr. 5. Jahrg. I. II.

⁹⁾ V oklepu je prvotno pisanje ter od Pol. prečrtano.

commendam Abbatiam administrarem, conventum pie . . . (zamazano) monasterium a debitis liberarem . . . (Nadaljevanje manjka).

Toda tudi Polidor ni mogel napraviti reda. Delovanje njegovo ni bilo posebno plodonosno, da, oškodoval je celo samostan, kakor pričuje kronist: ¹⁰⁾

•Insecutor hujus (sc. Laurentii) in dignitate abbatiali, non vero moribus laude dignis fuit Polydorus de Montegnana, sacerdos saecularis, nempe ut arbitrator, archidiaconus in Saunthal in Carniolia (!), de quo saepius hic mentio facta; hic quia Administrator intrusus communiter tamen computatus abbas XIV. iterum aulae usus favoribus, monasterioque per vim praefectus, non multum ultra biennium abbatiam tenuit. Inde resignavit monasterium in statu calamitoso vereque deflendo post se relinquens.*

Po svoji resignaciji je bil Polidor imenovan proštom v Novem Mestu (1584), kjer je tudi umrl (1604).

* * *

1567, Gradec, 31. maja.

Nadvojvoda Karol dovoli deželnemu oskrbniku (Landesverweser) kranjskemu Hans-u Khiesel-nu, da sme grajščino Fužine, svet okoli gradu (Burgfried) 300 korakov v okrogu ograditi; podeli mu tudi pravico ribštva v Ljubljani.

Izvir perg. Pečat nadvojvode manjka. Podpisan je Jurij baron Herberstein. Listina je zelo pokvarjena, na levi strani in zgoraj odrezana; začetek manjka; ravno tako je odrezan del, v katerem je stalo, na katerih krajih Ljubljani se ribštvo dovoljuje. Služi'a je za platnice neki knjigi, na hrbtu je namreč zapisano: Antonius Joechlinger ist in der driten schull bei den Jesuitem. Kako je listina prišla v Admont, ni znano.

Processionale monasterii Sitticensis. (8°, Perg. [Pap.], 69 listov, XVI. stoletje.) Prvih 57 listov knjige je pergamen, ostalo je papir. Obsega koralne napeve, kateri se rabijo pri procesijah v raznih cerkvenih časih. Knjiga je pisana razločno in pregledno. Začetne črke (črne, modre in rudeče) so dokaj čedno naslikane. Na praznem prostoru vsake strani pod berilom so razne arabeske in barveni okraski. Na

¹⁰⁾ Alanus Lehr l. c. p. 100, in Act. Abb. Adm.

koncu so »orationes ante et post missam«; na 48. strani zgoraj se bere: »Wir Johann Abbte zue Syttich bekhennen das wir dem Edlen vund vessten Florian Schar Pfl.« Rokopis Ivanov se vjema popolnoma z rokopisom knjige. Za platnice je porabljena perg. listina iz Stičine, toda večji del berila je oddrgnjen, le mal fragment je še čitljiv. Platnice so obite z mednimi žebli; v usnjeni hrbet so vtisnjene vzboknjene podobe (mitični konji). V admontsko knjižnico je prišla knjiga skoraj gotovo iz roke Lovrenca Lombarda, opata v Admontu in subprijorja stiškega samostana, za časa opata Ivana.

Fara Šmartin pred Kranjem v 17. stoletju.

Priobčil Fr. Pokorn.

Kmalu se ne bodo več ljudje spominjali, da so koncem prejšnjega stoletja Šmartinci zgradili si na drugem kraju popolnoma novo župno cerkev. Marsikdo že strmé gleda, ako se mu pripoveduje, da je bila stara farna cerkev šmartinska pred kranjskim mostom ob deželni cesti, blizu sedanje kranjske železnične postaje. Že l. 1778. se bere v nekem ustanovnem pismu ¹⁾, da naj se šmartinska cerkev odstrani in drugje nova zgradi. Par let pozneje se je to tudi uresničilo; sezidala se je nova cerkev šmartinska na mestu, kjer še danes stoji.

Kakošna pa je bila stara župna cerkev šmartinska? V kapiteljskem arhivu ljubljanskem sem našel v raznih vizitacijskih zapisnikih ²⁾ zanimive beležke, iz katerih se spozna njeno nekdanje lice in stanje.

Dné 28. avgusta 1631. je ljubljanski škof Rajnald Škrlič (Scarlichius) precej drugo leto svojega višjega pastirovanja prišel obiskat tudi šmartinsko župnijo in njene cerkve, katerih je imela takrat s farno vred 18, in sicer: 1. Farna sv. Martina

¹⁾ Farni arhiv besniški: Dolenčeva mašna ustanova.

²⁾ Vizit. zap. l. 1631., 1652. in l. 1674.

in podružnice³⁾, 2. sv. Kocijana v Podrečah (Podrecz), 3. sv. Pavla v Mavčičah (Mauschisch), 4. sv. Marije Magdalene v Prašah (Prassa), 5. sv. Lenarta na Jami, 6. Matere božje na Bregu, 7. sv. Mihaela v Druljevki (Druleuza), 8. sv. Jarneja v Stražišču (Strescis), 9. sv. Tomaža v Zg. Bitinju (Faitsch), 10. sv. Uršule v Sred. Bitinju, 11. sv. Petra pod Šmarjetno Goro, 12. sv. Marjete na Gori, 13. sv. Jošta na Gori, 14. sv. Janeza v Spod. Besnici, 15. sv. Tilna v Zg. Besnici, 16. sv. Nikolaja na Ovsišah (Ossisch), 17. sv. Tomaža na Črešnjici (Kerschendorff-Kerniz), 18. sv. Marije Magdalene na Okroglem (Crondol).

Farna cerkev, posvečena sv. Martinu, je bila zidana, kakor se spozna iz napominjanih zapisnikov,⁴⁾ v gotskem slogu. Imela je 4 oltarje: sv. Martina, na evangelijski strani sv. Ožbolta, na listovi strani pa sv. Katarine. Sredi cerkve, naslonjen na slop, pa je stal oltar Matere božje. Zadej za oltarjem na ravno tem slopu pa je stal krstni kamen brez sanktuvarja ali sakrarija. Zato je zapovedal škof, da se mora krstni kamen od tod prestaviti k steni pod kor in poleg njega v zidu naj se sezida 1 čevelj globok sakrarij.

Tabernakelj pri velikem oltarju je bil kamenit ter je imel železna vratica. Ni stal na sredi altarja, ampak na evang. strani na stebričku. Zapovedal je škof ga podreti in sredi oltarja napraviti novega iz lesa.

Gledé stranskega oltarja Matere božje sredi cerkve je pa previdel škof, da je bolj v napotje, kot pa v krasoto cerkve, ker ni bila posebno prostorna, zato je bil tega mnenja, naj se prestavi k steni na stan, ali pa v kapelo za oltarjem sv. Ožbolta, kjer je bila že bratovščina Matere božje z naslovom »Fr. purificatae«, a brez oltarja. Ta bratovščina je bila prav za prav ustanovljena za Marijin oltar, a je bila ločena od njega, zato je želel škof, da se združi. Ustanovil je pa to bratovščino Žiga pl. Lamberg, nekdanji župnik v Šmartinu, ki je postal l. 1463. prvi ljubljanski škof.

³⁾ Naštevajo se, kakor so bile obiskane.

⁴⁾ Obiskana dné 29. avgusta 1631.

Svoj glavni praznik je imela ta bratovščina na svečnico. Tudi apostolski sedež jo je potrdil ter obdaroval s popolnimi odpustki in sicer: za svečnico vsako leto, v dan vstopa v bratovščino in pa v dan smrti. Bratovščina je oskrbovala vsaki mesec 2 sv. maši: eno za žive, eno pa za mrtve ude. Imela je nekaj njiv in travnikov in pa podložne, kakor kaže urbarij, in hišo, ki je nesla letnih 23 renskih 25 kr., od tega je plačevala davka 17 renskih 45 kr.

Tudi gledé stranskega oltarja na epist. strani je škof nasvetoval združenje z oltarčkom sv. Štefana, da bode več primerne prostora v cerkvi.

Na pokopališču ob cerkvi je stala takrat kapelica svetega Mihaela. Ker je bil njen oltar posvečen le »in stipite«, zato je škof določil, da se na njem ne sme drugače maševati, kakor le s portatilom. Okna pa je ukazal povečati, ker so bila premajhna.

Farna cerkev je takrat poleg premoženja bratovščin imela še sama osem njiv in travnik in podložne in hišo, kar je donášalo letnih 18 renskih 21 kr. in od 24 krav je dobivala od vsake po 8 kr. ter plačevala od tega nekaj davka.

Zdaj pa se vpraša, koliko se je izvršilo po škofovi besedi in volji? Poglejmo za 20 let naprej. Ko je dné 4. aprila l. 1652. Rajnaldov naslednik škof Oton Friderik grof Buchhaim obiskal šmartinsko župno cerkev, je našel, da se je vse prenovilo in predelalo po določbi njegovega prednika in še več. Opazil je, da imajo oltarji, zdaj le trije v cerkvi, lepe kipe in krasne slike. Snažnost in ličnost cerkvene oprave mu je jako ugajala. Videl je tudi, da je cerkev na evang. strani v ladiji ukusno presno slikana. Podobe so kazale nekatere skrivnosti iz Kristusovega rojstva in trpljenja. To delo so oskrbeli med tem časom domači in sosedni podložni na lastne stroške. Rekel je, da je krasota cerkve s tem zelo povečana.

Cerkev je imela takrat lepo, pobarvano spovednico, kateri ni drugega manjkalo, kakor tablice z rezervati. Klopi

so bile prav pripravne. Imela je cerkev samo tri kelihe: dva popolnoma srebrna, eden pa je imel bakreno stojalo.

Ključar Anže Križnar je izpovedal, da ima cerkev $2\frac{1}{2}$ zemlje, od koje plačuje 7 renskih gl. davka (steura), le provinciji se nič ne plačuje od tega posestva. Kako da je ta izjema, pa ne ve.

Kakor ta škof, tako je tudi njegov naslednik grof Jožef Rabatta bil zadovoljen z vsem, kar se je izvršilo po Rajnaldovem načrtu, ko je dné 4. oktobra 1674 obiskal šmartinsko faro. Takrat je zelo deževalo, zato se je opustila procesija pri vsprejemu, kakor tudi molitve na pokopališču, katere so se opravile potem v cerkvi.

Oltarji so bili trije, vsi v najlepšem redu. Veliki oltar sv. Martina je imel pripraven tabernakelj. Monštranca in tudi posodi~~e~~ za sv. olja in kelihi so bili dobri, srebrni in pozlačeni. Na evang. strani je bil oltar, posvečen sv. Ožboltu, združen z onim Matere božje, ki se zdaj tudi po njej imenuje. Podoba Matere božje, kot patrone bratovščine tega oltarja, je bila na platno slikana, nad njo pa je bil kip sv. Ožbolta. Na listovi strani je bil oltar sv. Jurija muč., tudi sestavljen iz dveh prejšnjih, namreč sv. Štefana in sv. Katarine, kojih podobi sta slikani na platno ter v pozlačenem okvirju.

Krstni kamen je bil iz trdega črnega marmorja izklesan ter poliran in z vsem preskrbljen. Kropilniki pri vratih so bili kameniti. Okna, z omrežjem oskrbljena, so bila dovolj prostorna.

Podružnice so bile l. 1631. jako zanemarjene in slabo opravljene. Krivo temu je seveda bilo, da je vsled reformacije nastala mlačnost in brezbriznost do svetih rečij. Zato je bilo pa zdaj naenkrat toliko popravljanja in prenovljenja potreba povsod.

1. Cerkev sv. Kocijana v Podrečah. Ta je imela 2 oltarja: glavni je bil posvečen patronu cerkve, na evang. strani pa sv. Primožu. Manjkalo je vse oprave. Zapovedal je torej škof na veliki oltar napraviti križ, prtove, posodo za blagoslovljeno vodo i. t. d. Stranski oltar pa, ker je bil preveč

razdejan, je ukazal podreti in kamenje zunaj cerkve spraviti. Tudi streho je bilo treba popraviti. Cerkev je imela te-le dohodke: Od 3 travnikov, 4 vrtičkov in 4 ovac skupaj 4 renske gld. 35 kr. in obresti od posojenih 226. renskih.

2. Cerkev sv. Pavla v Mavčičah je imela tudi 2 oltarja. Veliki je bil sv. Pavla in stranski, na epist. strani, sv. Volbanka, a oba brez oprave. Škof je torej zapovedal, da se mora oltarna obleka napraviti, 2 okni povečati v presbiteriju, za durmi pa 2 novi napraviti z železnim omrežjem, in sploh vso cerkev prenoviti, ker je zanemarjena. Cerkev je imela dohodke od 2 njiv, 1 travnika in 1 podložnika ter obresti od posojenih 360 renskih. Zemlja je nesla 22 renskih in davkov je bilo 14 renskih gld.

3. Cerkev sv. Marije Magdalene v Prašah. V njej sta stala tudi 2 oltarja. Glavni je bil sv. Marije Magdalene in na epist. strani sv. Florijana, a oba brez prtov in drugih potrebnih rečij. Zato je zapovedal škof, da se mora to oskrbeti. Stopnice naj se izpeljejo iz zakristije v zvonik in na tem kraju, kjer so zdaj stopnice, naj se napravi pa tretji oltar in poleg njega okno z mrežo. Dohodkov je imela cerkev od 1 travnika, 2 njiv in 1 libro voska ter obresti od posojenih 100 renskih gld.

4. Cerkev sv. Lenarta na Jami je imela 2 zelo zapuščena oltarja brez vse oprave: veliki je bil sv. Lenarta in na epist. strani sv. Boštjana. Na velikem oltarju se ni smelo maševati brez portatila. Ukazal je škof, da naj se na evang. strani kamen za olje prestavi v kot za duri zato, da se tukaj more postaviti še en oltar. Cerkvi je bilo treba napraviti tudi večja okna in streho prenoviti. Dohodki cerkveni so znašali 6 renskih 32 kr. od 2 travnikov, in kar so ljudje dajali v korist cerkve.

5. Cerkev Matere božje na Bregu je imela 3 oltarje: veliki je bil posvečen patroni te cerkve, na evang. strani sv. Ahacij, na listovi strani pa sv. Lovrencu. Vsem je manjkalo potrebne oprave, zato je škof kar naravnost zapovedal, da se mora preskrbeti. V presbiteriju morata biti 2 večji

okni in ravno tako tudi v ladiji. Kamen za olje se prestavi za duri. Streha naj se popravi. Dohodki cerkveni so bili: Od 1 travnika 40 kr., ljudje so dajali 2 renska, od 21 ovac à 2 kr. = 42 kr., od 4 krav à 8 kr. = 32 kr., torej 3 renske 52 kr. in obresti od 200 posojenih renskih gld.

6. Cerkev sv. Mihaela v Druljevki je imela 1 oltar, posvečen sv. Mihaelu, a prav slabo opravljen. Treba je bilo v ladiji 2 okni povečati in napraviti omaro za cerkvene reči. Dohodkov je imela cerkev le nekaj malega: nekaj obrestij od posojila.

7. Cerkev sv. Jarneja v Stražišču je bila pa tako zanemarjena, da še edini oltar, ki ga je imela, ni imel kamenite menze, ne potrebne oprave. Dohodkov je imela cerkev od zemlje približno 11 renskih.

8. Cerkev sv. Tomaža v Zgornjem Bitinju je imela 2, a zelo zanemarjena oltarja in sicer: sv. Tomaža in na listovi strani sv. Filipa in Jakoba. Škof je zapovedal napraviti »antipendia« in vso potrebno opravo. Dohodki cerkveni od 4 travnikov in druge zemlje in od olja 20 renskih in 43 kr. in od posojenega cerkvenega denarja nekaj grošev.

9. Cerkev sv. Uršule v Srednjem Bitinju je imela 3 bolj slabo opravljene oltarje, dohodkov pa 2 renska 24 kr. in obresti od posojenih 100 renskih gld.

10. Cerkev sv. Petra pod Šmarjetino Goro je bila pa profanovana zaradi heretikov gospodov pl. Sigilsdorff, katerih lastnina je bila. Udani so bili luteranstvu in zato je škof Tomaž Chrön razglasil to cerkev oskrunjeno, da se ni smela božja služba opravljati. Cerkev je bila zelo zanemarjena. Škof je zapovedal, da naj vsaj sedaj katoličanje poskrbe, da pride cerkev zopet v pravi red.

11. Cerkev sv. Marjete na gori je imela 3 oltarje: veliki sv. Marjete, na evang. strani sv. Elizabete, na listovi strani sv. Katarine. Ker je pa vladala v cerkvi velika zanemarjenost, zato je bilo po določbi škofovi tudi več popravila treba. Dohodki so bili majhni: 3 kopuni in nekaj letnih obrestij od posojil.

12. Cerkev sv. Jošta na gori je imela tudi 3 oltarje: glavni sv. Jošta, stranska: na evang. strani sv. Andreja, na listovi strani pa sv. Ane. Presbiterij je bil slikan, kar se še dandanes opaža, ter zidan v gotskem slogu. Slike prerokov so krasile njegove stene. Stranska oltarja sta bila zelo ozka in zelo zanemarjena, zato je škof določil, da se morata podreti in odstraniti. Dohodke je imela cerkev te-le: Od zemlje okoli cerkve so dajali sosedje na leto 1 renski gld. 10 kr., od 16 krav à 7 kr., od 22 ovac à 2 kr. 2 vinarja, in obresti od posojenih 120 renskih gld. Cerkev je bila mnogo manjša od sedanje.

13. Cerkev sv. Janeza v Spodnji Besnici je imela 2 oltarja: Glavni je bil sv. Janeza Evang. in stranski na evang. strani sv. Janeza Krstn.⁴⁾ Na velikem oltarju je manjkalo antipendija, križa in druge oprave, stranski je bil pa tako slab in zapuščen, da se je moral na škofovo povelje podreti in kamenje zvonaj okrog cerkve spraviti. Veliki oltar se je pa prenovil in z vsem potrebnim oskrbel. Cerkveni svet je nesel s hišo vred 11 renskih 4 kr., kmetje so dajali 52 kr., od 3 krav 24 kr. in obresti od 150 posojenih renskih. Davkov se je plačevalo po 5 renskih 51 kr. na leto.

14. Cerkev sv. Tilna v Zgornji Besnici je imela tudi 2 oltarja: Sv. Tilna, kateremu na čast je bila l. 1521. cerkev posvečena, in pa na evang. strani sv. Radegunde. Ta oltar je bil pa tako slab, da ga je škof ukazal odstraniti in kamenje zvonaj na zid okrog cerkve spraviti. Veliki oltar ni imel antipendija in druge oprave, zato se je moralo po povelju škofovem vse napraviti. Kamen za shranjevanje olja se je moral prestaviti za duri. V presbiteriju je ukazal škof povečati 2 okni in ravno tako tudi v ladiji. Cerkev, katere zdaj ni več, bila je zidana v gotskem slogu in slikana. Imela je pa te-le dohodke: Obresti od 150 renskih gld. posojila,

⁴⁾ Poročevalec je menda svetnika zamenjal. Cerkev je bila posvečena dne 24. junija 1542 leta, tedaj na sv. Janeza Krstn. dan, kar kaže, da je bil glavni patron sv. Janez Krstn. in ne sv. Janez Evang.

zemlja in podložni in drugo pa je dajalo na leto nekaj nad 7 renških gld.

15. Cerkev sv. Tomaža na Češnjici je imela samo en oltar in še ta zanemarjen in zapuščen. Okna v presbiteriju in v ladiji so se morala povečati. Dohodke je imela te-le: 1 njivo in 2 travnika, ki sta dajala na leto 2 ren. 46 kr. in vsak podložnik od svoje zemlje po 4 kr. in nekaj prediva, skupaj 4 ren. 20 kr. Od cerkvene hiše se je dobival 1 renski gld., od 2 krav 16 kr., od 1 ovce pa 2 kr.

16. Cerkev sv. Nikolaja na Ovsišah. Dva zelo slaba in zapuščena oltarja sta bila v njej: Glavni sv. Nikolaja in na evang. strani sv. Vrbana. Škof je ukazal veliki oltar popraviti in z vsem potrebnim oskrbeti, tudi s posodo za blagoslovljeno vodo, stranski oltar pa podreti in kamenje zvonaj cerkve v kraj dejati. Tudi kamen za olje naj se prestavi za duri in okna naj se vsa razširijo. Dohodki: Od 2 zemljišč 8 ren. 30 kr., desetina od 2 podložnikov 4 ren. 10 kr., travnik 12 kr., podložniki so dajali 2 renska in 16 kr. od 2 krav ter obresti od posojenih 160 renških. Davkov se je plačevalo na leto 4 renške gld.

17. Cerkev sv. Marije Magdal. na Okroglem. Dva oltarja sta bila v njej: veliki sv. Marije Magdal., stranski na evang. strani sv. Florijana, a oba tako razdejana in prazna, da je bilo treba prvega popolnoma prenoviti, drugega pa podreti. Okna so se morala razširiti, kamen za olje za duri prestaviti. Dohodki: Od 3 njiv 1 ren., od 12 krav à 8 kr., in dolžniki so plačevali obresti od 200 renških.

Iz vsega do sedaj povedanega lahko spoznamo žalostno stanje naših cerkvá v onih dnéh po luteranstvu. Marsikaj se je pozneje popravilo, pa marsikaj tudi skazilo. Gotska okna so zazidavali, ali pa mesto njih na škofov ukaz večja delali.

Kateri so bili pa dušni pastirji v tem času, ko so se vršile napominane vizitacije v Šmartinu pred Kranjem? Leta 1631. je župnikoval ondi Jurij Kramar⁵⁾ (Cramarlius).

---

⁵⁾ Beri o njem še »Izvestja«: IV. str. 151. in V. str. 193.

Rojen je bil v Novem Mestu, v oglejski škofiji; župnik že okoli 22 let. Subdijakonat je prejel 4. junija 1605., diakonat 17. decembra i. l., v mašnika pa je bil posvečen 20. aprila 1606. »Litterae patentes« ima od škofa Hrena z dne 26. avgusta 1612. Poleg šmartinskih dohodkov uživa še beneficij sv. R. T. v Kranju, katerega mu je bila ta bratovščina podelila in škof Hren potrdil. Šmartinski dohodki so znašali 779 renskih gld. 51 kr. 1 vin. Od tega je plačeval župnik 521 renskih za penzijo ali mensale škofu, kateri je iz tega tudi davke plačeval. Župnik Kramar je bil tudi kanonik ljubljanski. Ker pa ni bival v Ljubljani, ampak na fari v Šmartinu, zato ga je škof 8. jul. 1631. poklical »ad ualvas Ecclesiae«, da pove v 30 dneh, po kakem pravu je prejel župnijo in kanonikat ob jednom. Ako se ne zglaši, se kanonikat šteje izpraznjenim. Cerkvjenik Primož Trebech je povedal o župniku, da je pred 12. leti živel po moralnih načelih reformacije, a da se je zato že spokoril, in zdaj ne ve nič o njem. Heretikov, je rekel župnik, v fari zdaj ni več, vsi so verni. Izpovedancev je okolu 2000, obhajancev 1257, skupaj pa v fari nad 3000 duš.

Kapelanoval je v Šmartinu leta 1631. Lovrenc Krt (Khert), ki je bil 3 leta prej posvečen in kapelan tu 2 leti; doma je bil iz ljubljanske škofije. Njegovi dohodki so bili: Hrano je imel pri župniku, za kar je dajal »2 decimulas« in dobival je žitne bire po 19 starov.

Leta 1652. je bil vikar ondi Tomaž Toni, doma iz ljubljanske škofije, ordinovan na naslov samostana podklosterskega, reda sv. Benedikta. Oskrbljeval je 17 podružnic, ki so bile že z vsim potrebnim preskrbljene, kakor se je zapovedalo.

Kapelan pa je bil tačas Janez Textor, ki je bil posvečen na naslov magistrata mesta kranjskega. Doma je bil v ljubljanski škofiji, duhoven 6 let, služil je najprej v Dobu, potem v Loki pri g. Rozmanu. Duš je takrat bilo v fari okoli 4000.

Leta 1674. je bil v Šmartinu Gregor Žalostnik (Shalostnigh) »provikar«. Povedal je, da je bil rojen v

Šentvidu nad Ljubljano, da je 29 let star, duhoven 2 leti, posvečen na naslov samostana Studenec. Po dovršeni retoriki v Ljubljani se je učil modroslovja v Gradcu »cum magisterii gradu« in 1 leto tudi školastičnega bogoslovja, potem pa 2 leti v Ljubljani kazuistike. V Šmartinu je bil tačas drugo leto.

Drugi kapelan je bil Primož Šafar (Schaffer), ki se je porodil na Prebačevem v šentjurijski župniji, v oglejski škofiji. Povedal je, da je 26 let star, duhoven 2 leti, posvečen na naslov samostana na Studencu. Služil je v Šmartinu z dovoljenjem patrijarškega naddijakona gosp. Ivana Mihaela Ferrija, župnika kamniškega. Po dovršeni retoriki v Ljubljani se je učil logike v Gradcu in potem kazuistike zopet v Ljubljani 2 leti.

Kapelana sta hodila k podružnicam vsak jeden teden, da sta opravljala božjo službo. Ekskurzi so bili od velike noči do vseh svetov. Določil je škof, da naj se uvedó listki, s katerimi se lože izpriča, če so verniki izpolnili velikonočno dolžnost.

Kapelana sta imela po vsi fari žitno biro. Vsak zemljak je dajal po $\frac{1}{2}$ mernika pšenice; štela je fara 300 kmetij, torej je prišlo 150 mernikov pšenice. Poleg tega je dajal vsak zemljak še po 1 sir in po 2 solda za seno. V Zgornji in Spodnji Besnici je pa namesto 2 soldov dajal vsak kmet po 1 mrežo sena ali pa po 10 kr., kar je duhovnik rajše vsprejel, samo da je morala takrat biti v obeh besniških cerkvah sv. maša, kadar se je pobirala bira. Dobivala sta kapelana po 16 kr. za 1 sv. mašo, ako je bila pa pri podružnici, dala je 16 kr. dotična cerkev in včasih tudi zajutrek. Farani, je rekel škof, morajo v poštev jemati tudi pot, kadar zahtevajo mašo zunaj, tedaj morajo dati zajutrek, ali pa pot plačati.

Od krstov so dajali oni, ki so dajali tudi biro, po 1 groš in cerkveniku po 1 kr. ali pa eno merico kaše. Župnik je imel štolo od prvega krsta po novi vodi (»unus imperialis«) in od krstov nezakonskih otrok. Štola je bila prostovoljna navada, kateri se nobeden ni protivil. Bila je tudi navada,

da je šel duhovnik z botri pit, a ker to ni bilo spodobno, se je pa to, kar je oče dal za botrinjo, razdelilo: $\frac{1}{4}$ vina je prejel krščevalec, drugo so pa botri dali, komur so hoteli.

Mrliška štolnina za male pogrebe je znašala 16 kr., za večje 48 kr. in za mašo posebej 16 kr.

Donesek k zgodovini Opatije.¹⁾

Spisal A. Koblar.

Idilično ležeča, nekdam samotna in tiha benediktinska opatija pri Reki²⁾ je postala zadnja leta slavno in šumno zdravišče Opatija (Abbazia). V davnih časih je bila že ondi blizu, pod Kastvo, mala luka. Imenovala sta se zato samostan in cerkev v Opatiji: Sv. Jakob ob Preluki (della Preluca), in, ne vemo iz kakega uzroka, tudi Sv. Jakob pri kolu (al palo, am Stöckhen). Kdaj so ta samostan utemeljili, nam ni znano. Dr. Kandler pravi, da so hudo napadali samostan morski roparji, in da je bil leta 1300. že zelo zapuščen. Iz 15. stoletja se imenujeta opat Radman in njegov naslednik opat Jakob v listini z dné 8. maja 1449. leta.

Opat Jakob in konvent sv. Jakoba ob Preluki sta prosila leta 1453. papeža Nikolaja V. pomoči, ker se je nekdo po krivici lastil samostanskih desetnin in imetja. Papež je ukazal, da naj se proti krivičnejšem postopa po cerkvenih postavah. Spadal je tačas ta benediktinski samostan pod škofijo puljsko.

Iz začetka 16. stoletja se je ohranilo ime nekega opata na sedanji cerkvici sv. Jakoba v Opatiji. Tu stoji zapisano nad vhodom cerkve, da jo je dal postaviti opat Simon. Napis slove: »1506 die 21. Julii Symo Abbas fieri fecit«. Popolnoma so pa cerkev predelali l. 1793., kakor kaže drugi

¹⁾ Po virih vicedomskega arhiva v muzeju Rudolfinu v Ljubljani (I, 21, 35).

²⁾ Valvasor, Ehre d. H. Crain, XI, 290 ima opisan in naslikan »Closter S. Jacopa per Muria«.

napis, namreč kronogram: »CVIVs In hoC renoVata LoCo pla fVLget IMago, sls CVstos popVLI sanCte laCobe tVI«.

Že l. 1507. je cesar Maksimilijan I. podelil opatijo svojemu tajniku Luki de Renaldis, in' sicer dvakrat, dné 1. in dné 7. oktobra. Do leta 1544. se navajajo v listinah opatje ali imetelji beneficija: Ivan Bekarič, Nikolaj Donatovič in Tomaž Ahačič. Prav za prav je bil Bekarič zadnji opat. Turki so vedno hujše pritiskali na Istro in baje prisilili benediktince, da so ostavili opatijski samostan. Smatrala se je opatija potem kot beneficij, katerega je odajal cesar.

Nova usoda je zadela Opatijo v sredi 16. veka. Zgodovinar P. pl. Radics v svoji zanimivi knjižici »Abbazia« (str. 7) ravno to dobo nekoliko napačno opisuje, zato naj jo na podlagi izvirnih listin ljubljanskega muzejskega arhiva pojasnimo. Gosp. P. pl. Radics piše: »Das im benachbarten Krain immer mehr sich ausbreitende Lutherthum hatte die Augustiner von Laibach ihres Klosters beraubt. Die Vertriebenen suchten bei ihren Ordensbrüdern (den Augustinern in Fiume) Zuflucht und fanden daselbst auch gastliche Aufnahme. Die Fiumaner Augustiner erhielten, da ihnen solch unerwarteter Zuwachs an Conventualen geworden, mit Diplom Kaiser Ferdinand I. ddto. Wien 29. October 1555 Abbazia ‚auf immerwährende Zeiten‘ geschenkt, mit dem Vorbehalte, dass Bischof Živkovič für Lebensdauer als Abt von Abbazia zu betrachten sei, in welcher Würde er denn auch bis zu seinem 1560 erfolgten Tode verblieb.« Povod, da so avguštinci dobili Opatijo, je bil vendar drugačen.

Kralj Ferdinand se je odločil l. 1552., v ljubljanskem mestu ali pa blizu Ljubljane ustanoviti hospital za siromake obojega spola. Dovolil je za njegovo vzdrževanje 1000 gld. na leto iz ljubljanskih dohodkov kraljeve dacije. Pisal je tedaj 24. oktobra 1552 oskrbniku kranjskega deželnega glavarstva Ivanu baronu Lambergu in deželnemu vicedomu Krištofu pl. Khnüllenbergu, da naj poiščeta za hospital primerno stavbišče, ali še bolje, če je mogoče, naj dobita zato kak samostan,

ali kaj tacega, da ne bode treba zidati nove cerkve za hospitalce, ki morajo imeti svojo božjo službo. Najpripravneje poslopje za hospital se jima je zdel skoraj prazni samostan sv. Jakoba, avguštinskega reda, ki je stal zraven cerkve sv. Jakoba v Ljubljani. Tudi kralju Ferdinandu je bilo to všeč. Zato je 8. marca 1553. leta naročil Ivanu Jeronimu Mercini pl. Merzenheimu, da naj obravnava z avguštinci o odstopu samostana. Ob enem je precej določil hospitalski hišni red in predpisal celò jedilnik. Zavod naj bi dobil svojega duhovna, ki bode opravljal božjo službo, dalje hospitalskega mojstra, jednega kuharja ali kuharico in druge osebe za postrežbo ubožcem. Hospitalci naj imajo zjutraj in zvečer po dve jedi z mesom, v postnih dnéh po letu po dve jajci, po zimi pa mesto jajc po 1 arnika in vsak dan precej kruha za malo južino, 1 bokal brinjeve medicine³⁾, neke kuhane vode⁴⁾, in v nedeljah, torkih in petkih zraven bokala kuhane vode za malo južino 1 četrtinko bokala vina. Poleg tega dobivaj vsak ubožec na leto po dve suknji in za poletje suknjo, hlače in telovnik⁵⁾, dalje vsake kvatre 1 dolgo srajco in dvoje črvljev, za zimo 1 debel naprsnik⁶⁾ in 1 klobuk. Ukazal je kralj tudi Mrcini, naj precej proračuni, po koliko ubožcev se bode moglo iz onega tisočaka vzdrževati v hospitalu poleg duhovna in hospitalskega mojstra. Ob sabotah in pred prazniki na večer, kakor tudi ob nedeljah in praznikih popoldne, naj bodo v hospitalu slovesne večernice in poje naj se »Salve Regina«. Pri večernicah naj strežejo štirje dečki in dva dijaka, katerih je v Ljubljani dosti, in daje naj se jim nekoliko nagrade iz onega tisočaka.

³⁾ »Ain Mass von Kronabether Hönig«. Veljal je tačas izrek: »Juniperi grana sunt omni tempore sana«.

⁴⁾ »Pastetper gesotten Wasser«.

⁵⁾ »Wamass«; das Wambs, Wammes = das Leibchen, Corset, ein Kleidungsstück, das zunächst den Unterleib und den Rumpf bedeckt (beim weiblichen Geschlecht, ehemals auch allgemein beim männlichen). Schmeller, Bayerisches Wörterbuch, II, 914.

⁶⁾ »Prust-Fleckh« = Brustfleck, die Weste, das Gilet der Land- und Bürgerleute, Schmeller B. W. I. 786.

Sestavila se je l. 1554. cela komisija v Ljubljani, ki je dobila nalog, napraviti z avguštinci na Reki pogodbo gledé odstopa ljubljanskega avguštinskega samostana. V komisiji so bili: vicedom Krištof pl. Khüllenberga, knezoškof Vrban Textor, deželni glavar Josip pl. Lamberg in deželni upravnik Jakob pl. Lamberg. Ker pa škofa Vrbana nikdar ni bilo v Ljubljani, ampak je večinoma bival v Gornjem Gradu, in ker je dež. glavar Josip pl. Lamberg med tem časom umrl, naročil je kralj Ferdinand vicedomu Khüllenbergu 26. marca 1554, da naj s pomočjo Jakoba pl. Lamberga naglo zvrši ono pogajanje. Prijor v samostanu avguštincev pri Sv. Jakobu na Starem Trgu v Ljubljani je bil tačas Aleksander Pickharello iz Salopidija. Vendar se kaže, da on ni bil pravi gospodar v samostanu. Zato se vicedom ni ž njim pogajal, ampak z Ivanom Primožičem, vikarjem provincijala avguštinskega reda na Štajarskem, Koroškem in Kranjskem in priorjem na Reki (ki je spadala tačas pod Kranjsko). Obljubil mu je vicedom za samostan sv. Jakoba v Ljubljani in njegova posestva⁷⁾, da bode kralj preživljal ljubljanske avguštince v samostanu na Reki in vrh tega dal opatijo sv. Jakoba pri Preluki reškim avguštincem. Prijor Primožič bi bil rad dobil še neki mlin na dva kamna v Ljubljani, oddaljen

---

⁷⁾ Ta posestva so obsegala 57 kmetij in polukmetij, ki so nosila, kakor je pričal urbar, 114 renskih gld. 52 kr. in 17 meric (schaff) pšenice, 14 meric prosa in 56 meric ovsa kaščne mere (Castenmass). Kneževa kašča v Ljubljani je imela svojo mero in mesto svojo. Tri kaščne merice so dale dve ljubljanski mestni merici (Laibacher Statschaf). Ljubljanska mestna merica pšenice je tačas stala 24 kr., prosa 12 kr. in ovs 6 kr. Skupaj je tedaj to žito neslo na leto 9 renskih gld. 54 kr. Dalje so nesle služnosti od lastin (Ueberlendtdienst) v ljubljanskem mestu in okolici 9 renskih gld. 52 kr. in 1 črni vinar; na Vipavskem 14 čebrov (Zuber) in 1 vedro (Emper) vina, čeber računjen po 40 kr., kar je zneslo 9 ren. gld. 30 kr.; v Kostanjevici gorne (Perkrecht) in desetine od vinogradov 12 veder, po 1 gld. vedro. Vse to je znašalo skupaj 145 ren. gld. 8 kr. in 1 črni vinar. Posnamemo naj tu še iz poročila Jakoba Seprechta, ki je bil tržni in sclski sodnik v Vipavi, vest, da ni mogel napraviti o dohodkih vipavskih vinogradov poizvedb, ker je ondi l. 1554. razsajala kuga; ljudje so posebno hudo mrli v Senožečah.

12 sežnjev od samostanskega mlina, katerega je imel senjski glavar Lenkovič. Zahteval je tudi stanovanje z 1 sobo, čumnato in kuhinjo v novem hospitalu ljubljanskem, da se bode ondi lahko nastanil sam, ali pa kak samostanski brat, kadar bi prišel plačevati davke v Ljubljano.

Ker je bil samostan sv. Jakoba na Starem Trgu v Ljubljani zlezal v dolgove⁸⁾, tudi davkov deželi Kranjski ni mogel plačevati. Dolga je imel tedaj pri deželi 461 gld. 10 kr. Da se ta dolg poravna, so se v pogodbi najprej zmenili, da se od letnih samostanskih dohodkov, ki so znašali 145 ren. gld. 8 kr. in 1 črni vinar, odšteje letnih 20 gld. 8 kr. in 1 črni vinar. Ostalih 125 gld. naj dobivajo vsako leto ljubljanski avguštinci iz kneževe desetinske in mesne dacije na Reki za svoje preskrbljevanje v reškem avguštinskem samostanu in za potrebe tega samostana (des Klosters zu St. Veit am Pflaum). S samostanskimi posestvi v Ljubljani bi pa deželni knez lahko ravnal kakor s svojimi kamorskimi dobri.

Po kneževi milosti je imel ljubljanski samostan sv. Jakoba tudi pravico ribštva v Ljubljanici. Smel je imeti dva ribiča. Dalje je imel še nekaj malih pravic in robote in vžitek od malo posestva. Za vse to je dal kralj Ferdinand avguštincem 29. oktobra 1555. leta opatijo sv. Jakoba (die abtney zw Sanct Jacob am Steckhen neben Sanct veyt am pflaumb am Mör gelegen) z vsemi njenimi zemljišči ter dohodki od žitne in dačne desetine. Določil je pa kralj, da naj opatijo dobé avguštinci še-le po smrti senjskega škofa Viskoviča (Vischovich), ki je imel za čas svojega življenja podeljene dohodke od te opatije, ako ne bode mogoče škofa drugače odškodovati. Vrh tega je kralj dovolil avguštincem, da so smeli pridelke žita in vina prevažati v svoj samostan, ležeč v njegovem mestu Reki, in ondi prodajati.

Opatija sv. Jakoba pri Reki je nosila prav za prav v šestnajstem stoletju le ime opatije, a ni bila kaka imenitna

---

⁸⁾ L. 1546. je bil njegov prijor Nikolaj de Nicolays iz Terma. Samostan je bil krit z deščicami (šinteljni) in imel je lesena hodišča.

prelatura, ampak le slab beneficij ali kapelanija. Imetelj je dohodke oddajal v najem; neko leto so bili oddani na dražbi za 25 renskih gld.⁹⁾ Ko jo je imel avguštinec Tomaž Ahačič se z njenimi dohodki ni mogel vzdržati. Potem jo je Gašpar Ričan pridobil nekemu duhovnu, svojemu nečaku, ki bi tudi ne bil izhajal, da ni imel svojega imetja. Senjski škof Viskovič je imel ondi kot namestnika nekega kapelana.

Avguštincem na Reki je bilo zato všeč, da so dobili Opatijo, ker je bil njih samostan na Reki pretesen. Bivalo je v njem devet menihov. Ker jim je bilo napovedano, da pridejo iz Ljubljane še trije avguštinci, so sklenili, po smrti senjskega škofa Viskoviča poslati v Opatijo dva ali tri brate.

Ker se je spregledalo, da bi bil pogodbo poleg reškega priorja Primožiča podpisal tudi ljubljanski prior Aleksander Pickharello, je ta meseca junija 1556. priznal, da je pogodba veljavna. V juliju istega leta je že imel kralj v svojem ljubljanskem hospitalu siromake in dva hospitalska (špitalska) mojstra: Mihaela Frankoviča in Jurija Tašica.

Mali zapiski.

Slovenska prisega iz l. 1700. — Med orteneško in ribniško grajščino na Dolenjskem so bili od 17.—19. stol. (do l. 1830.) skoro vedni boji in prepiri zaradi mejâ. Preporna točka je bil posebno Trdanov malin (najbrž v Žlebiču). Na tem kraju je tudi prišlo meseca junija 1698 l. do tepeža med obojnimi hlapci in podložniki, pri kateri priliki so Ribničanje vjeli orteneškega hlapca Jurija Peterlina in podložnika Štefana Andolška ter ju odvedli v Ribnico in tam zaprli v stolp za hudodelce, kjer so po izpovedbah prič navadno mučili čarovnice in kjer je še takrat stala natezalnica. Vsled tega dogodka se je razvila dolgotrajna pravda pred de-

⁹⁾ L. 1554. je nesla opatija (in Prelukhe) po poročilu Nikolaja Rosoviča na leto okoli 400 posod (Spudt) vina. Sadili so tačas jako pridno na opatijskem svetu olive in trte, tako da se je pridelalo tačas že na leto okoli 500 l) olja, in vina so se nadejali pridelati v kratkem do 700 posod (Spudt).

želskim sodiščem (Hofrecht). Do prisege sta prišla oba tožnika in priseгла v slovenskem jeziku dne 6. februarja 1700 svoj »juramentum decisivum.« Zanimiva je prisega že zategadelj, ker nam kaže, kakšen je bil takrat ribniški dialekt. Glasi se pa: »Jest Jury Peterlin, ortteneske vaupet, ienu iest Stephan Andolscheg, ortteneske kmeth, perschösema, de se ie letega mesza juniusa ale kersnika 1698. leta Andreas Tazoll, verwalter is Ribenze, skuse nekatere tam perpraulene ludj jes jemenam Andree Wach jenuj druge, katereh jemenam ne, nemo verwalterio pak vedeiotsche wodo, nas v' letem akule ortteneskega graiskega hriba se snaidenem vwukouem jenu smrekauem lesu abpadle, [mene vaupeta] [nega vaupeta] jes grasauitnem tepeinam dershale ienu na ene rake jes eno sikiro taku deletsh orainelj [de iest] [de on] taisto rako iauolne vetsh wodem mogou nuzat, ne kar le, ampak tude pakler nas abedua v Ribenza ufet jenuj tamkei uleta malefiz thurn ale tatinska kecha rauno koker ene reswoinike pestet vretsche jenuj taisto notre eden tshas abderschat straffenge vredno jenuj vesoko prepovedane navade pastopeu.

Kaker nam Boch*) ienoi ta presegnana bres vsega greschniga madescha spatscheta deuiza ienoi mati baschia Maria ienoi vse lube suetniki na nasch pasledne dan, kader se bode nascha duscha ad tega telesa lotshilla. Amen.«

Vsled te prisege sta tožnika pravdo dobila in je morala ribniška grajščina plačati vsakemu 50 gld. dež. velj. v odškodnino in povrh še prevzeti sodnijske stroške, ki so znašali 162 gld. 46 kr. in 1 vinar (Orteneški arhiv VI.).

VI. Levč.

Nova knjiga o Slovanih. Najboljša dela o Slovanih, o naši zgodovini, najstarejši kulturi naši pišejo Čehi. Šafaříkove »Slovanské starožitnosti« — čeprav nedokončane — tvorijo temelj vsem poznejšim raziskavam, do danes jih ne moremo zameniti z nobenim enakim ali celo boljšim delom. Za njim sta prišla I. E. Vocel in V. Křížek. Prvi je kot archaeolog in anthropolog skušal razgnati temo, ki pokriva našo preteklost, povedal je mnogo novega in važnega v spisih: »Pravěk země české (1864)«, — »Die Bedeutung der Stein- und Bronzealterthümer für die Urgeschichte der Slaven (Abhandl. d. k. böhm. Gesellsch. d. Wiss. V. Folge, 3 Bd.)« in tudi »O vzdělanosti slovanského národa v prvotních sídlech jeho« (časop. musea král. čes. 38. ročník)«, — veliko svojo ceno je ohranil do danes »Pravěk země české«, ki se ozira na vse Slovane in ne le na Česko; knjiga je bila preložena tudi v ruščino od Zaderackega pod naslovom »Drevnejšaja bytovaja istorija Slavjan voobščee i Čechov v osobennosti (Kiev 1875)«. Drugi — V. Křížek — je pisal po načrtu in vzgledu Šafaříkovem, katerega »Starožitnosti« je hotel dopolniti in dovršiti; smrt mu je prečrtala ta namen. Iz njegove zapuščine izdani materijal »Z dějin starých Slovanů (v Táboře 1883)«

*) Tu je izostala v originalu beseda: pomagaj.

kaže, kakšno bi bi bilo to delo, ko bi bilo jedenkrat dovršeno; zanesljivo pa nikakor ni.

Med mlajšimi češkimi učenjaki — v prvi vrsti antropologi — se zlasti odlikuje neumorno delavni dr. Lubor Niederle, docent na češkem vsučilišču v Pragi. Vše pred par leti je izdal veliko delo »Lidstvo v době prědhistorické, se zvláštním zrětelem na země slovanské«, manjše sestavke pa je prinesel: Český Lid«, Rozpravy české akademie (razr. II), Atheneum i. t. d.

Koncem minolega leta pa je izšel zopet samostojen spis: »O původu Slovanů. Studie k slovanským starožitnostem. (V Praze 1896. Bursík & Kohout, str. 152, cena 1 gld. 50 kr.)

Pisatelj skuša svojo nalogo kolikor mogoče vsestransko rešiti, ozira se na vse činitelje, ki pridejo pri takih vprašanjih v poštev. V uvodu (str. 3—7) govori o različnih pisateljih in našteva njih mnenja o postanku Slovanov.

Potem razpravlja v poglavju I (str. 9—33) o početku slovanske narodnosti, o trojnem temelju vsake narodnosti (znaki telesni, kulturni in jezik), o nastanku slovanskega prajezika (diferencijacija dialektov, krajevna ločitev, asimilacija tujih elementov po nauku Ascolijeve in novejšem Hirtovem), o sistemih vzajemne sorodnosti azijskih jezikov, v jezikovem razmerju Slovanov k Germanom, Irancom (negotovo) in Baltom. Anthropologična data govore za bližnjo sorodnost Slovanov z Germani — ne toliko jezik!

V poglavju II. (str. 33—106) govori pisatelj o razmerju jezikove sorodnosti s sorodnostjo telesno, o starih teorijah, o germanskem in keltoslovanskem tipu, o podobi lobanje in o bóji sedanjih slovanskih rodov, o lobanjah staroslovanskih (sedanji Slovani se kraniologično bolj razlikujejo med seboj, nego od svojih neslovanskih sosedov, v celem Slovanstvu prevladajo v 8—12 st. dolichocephali, zlasti na severu in vzhodu — ravno nasproti denašnjim razmeram; z Germani vred so bili tudi Slovani dolgoglavci), o teoriji Europaejevi (dr. Europaeus vidi v dolgoglavcih ruskih Kurhanov Fince, — trditev je napačna, ker so Finci kratkoglavci etc.), o kompleksu t. j. o boji polti, očij, las starih Slovanov po poročilih starih pisateljev, tradiciji in ostankih v grobiščih, o telesnem razmerju starih Slovanov k Germanom in celi arijski skupini: Slovani so tvorili z Balti, Germani in drugimi arijskimi plemeni prvotno lingvistično in anthropologično sorodno skupino, katera je po svojem značaju družila v sebi vse one znake, kateri se nahajajo kot skupna lastnost pri vseh plemenih, tedaj tudi dolichocephalijo in svetlo bojo, ki pa se je razvila tekom časa (torej ne primarno!). Telesna individualizacija se je pozneje razvila, nego jezikova.

V poglavju III. (str. 106—125) o prvotni kulturi slovanski. Vpliv vzhodnih narodov je bil na Slovane veči, nego na ostale evropske Arije.

Kdaj se je razvila jednota arijska in kdaj baltoslovanska? Pisatelj sklepa, da je bila jednota arijska v začetku 2. tisočletja pred Kr. večinoma vže porušena, — po jeziku posebno pa se more sklepati, da so Slovani živeli z Balti dalje skupaj, — nekaj stoletij pred Kr. pa so se razšli. Na str. 125—133 so sestavljeni kratko rezultati tega lepega spisa: Slovani so se ločili od celote najpred po kraju in jeziku, pozneje še-le po kulturi, čeprav se je takoj, s spremembo kraja in jezika, tudi kultura počasi menjala in dobivala svoj poseben značaj. Archacologija kaže, da Slovani svoje kulture niso razvili samostojno. Anthropologija pa trdi, da narod slovanski ni nastal iz kakega družega — arizovanega — plemena. Telesne in kulturne zмене so pri Slovanih produkt poznejše, večinoma produkt dobe historične. Vže v dobi *novo kameni* so živeli predniki sedanjih arijskih narodov najbrže med morjem baltiškim in in nekdanjim morjem aralokaspiškim. Tu se je počasi razvilo ljudstvo, katero naziva veda arijskim pranarodom. Podobno so se izrekli za domovino Indoevropceev Latham, Beufey, Cuno, Poesch i. t. d. (O tem zanimivem vprašanju gl. J. Krek, *Einleitung in die slav. Literaturgeschichte* 1887, str. 4 in sl. Spiegel, *die arische Periode* 1887, str. 1 in sl. Schrader, *Sprachvergl. u. Urgeschichte* 1890 str. 111 in sl. i. t. d.)

Germani in Baltoslovani so ostali najdalje skupaj v stari domovini. Polagoma so se kazali razločki v govorici. Na koncu 1. tisočletja pred Kr. so začeli Germani rojiti po celi Evropi, naposled so se oglasili tudi Baltoslovani iz svoje zibelke med Karpati in gorenjim Donom ter so se začeli širiti na zapad, jug in vzhod i. t. d.

Na str. 133—140 je pregled literature o anthropologiji slovanski. Na str. 140—150 je kot drugi dodatek črtica o razmerju Ugrofinov k Slovanom.

I. Kunšič.

Nova knjiga o Slovencih. Vseučiliški profesor Janez Nepomuk Sepp, znani bavarski zgodovinar, potopisec, apologet, politik i. t. d., je izdal pred kratkim k svojemu osemdesetemu letu (roj. 7. avg. 1816. l.) 76 strani obsegajoč spis z naslovom »*Ansiedlung Kriegsgefangener Slaven oder Sklaven in Altbayern und ihre letzten Spuren, München 1897.*« — Ves spis je razdeljen v predgovor in VII poglavij. I. Eroberung des Pusterthales und Kärntens durch die Agilofinger (str. 5—15). II. Bekehrung der Wenden durch die bayrischen Bischöfe und Klöster (15—30). III. Slaven als Salzbreiter, Bergknappen, Gärtner, Hopfenbauer und Bienenwierte (30—36). IV. Ansiedler aus dem Pusterthale und weiterher als Holzknechte, Flösser und Almenhirten (36—47). V. Wenden als Kulturarbeiter in der Windau (47—59). VI. Verpflanzung der Tolenzler aus Krain ins bayrische Hochland (59—70). VII. Episcopus Tolusius. Letztere Spuren windischen Daseins. Opozarjamo na to knjigo ljubitelje naše minulosti v nadi, da o spisu spregovori skoro kak veččak zgodovinar. *K.*

Izdaje in zalaga »Muzejsko društvo za Kranjsko.«

Natisnil A. Klein & Comp. v Ljubljani.